

"Bůh, kníže, Morava", Lichtenštejnsko, knížectví moravské

30. 4. 2012 14:23, autor: ČT24, aktualizováno 30. 4. 2012 14:24

Staženo z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/historie-cs/174231-buh-knize-morava-lichtenstejnsko-knizectvi-moravske/>

S identitou Lichtenštejnů je to složitější než u jiných šlechtických rodů. Svůj původ odvozují od rakouského rodu. Zásadní majetek získali díky sňatkové politice po významném českém šlechtici, ale i jako odměnu za zásluhy Karla I. z Lichtenštejna po bitvě na Bílé hoře. Ke svázání rodu s konkrétním knížectvím, dnešním Lichtenštejnskem, pak došlo na začátku 18. století. Byla to však vazba více než formální, neboť rod se tam přesunul až v roce 1938 kvůli hospodářskému a politickému vývoji ve střední Evropě. Komplikovanost původu a historie rodu Lichtenštejnů pak sehrály svou roli během první republiky, která byla mimo jiné budována pod heslem "Odčiníme Bílou horu!". A především po druhé světové válce. Na základě Benešových dekretů byli Lichtenštejnové, ač občané neutrálního státu, prohlášeni za Němce a jejich majetek byl zkonfiskován.

zdroj: ČT24

Zámek Valtice

O rodu Lichtenštejnů hovořili v Historii.cs ze 17. dubna historici Tomáš **Knoz** z Masarykovy univerzity a Jan **Županič** z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Moderovala historička Marie Koldinská.

Když dnešní divák slyší "Lichtenštejnové", většinou si vybaví spíše poválečné spory o zkonfiskovaný majetek. Kořeny lichtenštejnského rodu v našem prostředí jsou ale mnohem hlubší. Kam až sahají?

Knoz: Měli bychom odkázat na listinu z roku 1249, v níž Přemysl Otakar II. věnuje Jindřichovi z Lichtenštejna panství Mikulov na jižní Moravě.

Pořad natáčíme na zámku Valtice. Odkdy Valtice patřily Lichtenštejnům? Odkdy mají Lichtenštejnové vazby k Valticím?

Knoz: Přibližně v 90. letech 14. století získávají Lichtenštejnové skupinu panství při hranici mezi Dolními Rakousy a Moravou. A mezi tato panství patřily právě Valtice, které pak celá staletí představovaly hlavní rezidenci lichtenštejnského rodu. Ale nejen to. Byly pro ně symbolem starobylosti a dědictvím po rakouském rodu Kuenringů, na nějž velmi cílevědomě navazovali.

Odkdy Valtice leží na českém území?

Županič: Tato původně dolnorakouská obec se do Československa dostala jakousi náhodou. Ještě v roce 1918 žilo ve Valticích přibližně 97 procent obyvatel německého jazyka. Jenže Valtice ležely na strategicky důležité trati Mikulov - Břeclav, a proto na mírových jednáních Československá republika požadovala jejich připojení, protože je nezbytně potřebovala.

V souvislosti s Lichtenštejnem se často diskutuje otázka, za koho je vlastně pokládat. Jak to měli se svou identitou? Kým se cítili být?

Knoz: Lichtenštejnové od středověku a potom ještě více v raném novověku vytvářeli na pohraničí jižní Moravy a Dolních Rakous takřka celistvé území – dnešním slovem bychom ho mohli nazvat euroregionem. Podíváme-li se na geografickou osu mezi Valticemi v Dolních Rakousích a Lednicí na jižní Moravě, kterou rámuje barokní alej a další stavby z 19. století, umožnilo to Lichtenštejnům vstupovat do politického a kulturního povědomí obou těchto středoevropských celků.

Náš pořad jsme nazvali "Bůh, kníže, Morava", což je parafráze rodového hesla Lichtenštejnů "Für Gott, Fürst und Vaterland" (Za Boha, knížete a vlast). Jakým způsobem se transformovala identita Lichtenštejnů v průběhu dalších staletí?

Županič: 99 procent majetku Lichtenštejnů se nacházelo na území Rakouska, tedy západní části pozdějšího Rakouska-Uherska. Zatímco jejich společenské postavení se odvíjelo od držby suverénního knížectví Lichtenštejnů. Problém byl v tom, že od vzniku Německého spolku na počátku 19. století měli všichni příslušníci dynastie rodu Lichtenštejnů lichtenštejnské občanství. To sice připouštělo držbu dvojího občanství, ale v případě Rakouska to možné nebylo. Bylo možné být občanem buď lichtenštejnským, nebo rakouským. V roce 1887 to bylo pro Lichtenštejny vyřešeno šalamounským způsobem – byla jim přiznána práva rakouských občanů, aniž by rakouskými občany byli. Jejich vztah k Lichtenštejnsku byl ale v mnoha ohledech vágní, protože až do roku 1938 v této zemi Lichtenštejnové nesídlili. Měli vazby na své državy na Moravě, v Rakousích a tak dále, a proto také považovali za svou vlast spíše Rakousko než Lichtenštejnsko.

Knoz: Lichtenštejnové jako dynastie nejen přináleželi do habsburské monarchie, ale oni zároveň vytvářeli vlastní státnost. Od počátku 17. století byli Karel z Lichtenštejna a jeho následovníci knížaty opavskými a krnovskými. A knížectví ve Slezsku je vlastně takřka suverénní státnost. Určité "lichtenštejnské státnosti" vytvářeli, ať de facto nebo de iure, i v rámci svých moravských a rakouských držav. Například na začátku 40. let 17. století se pokoušel Gundakar z Lichtenštejna založit ze svých panství Moravský Krumlov a Uherský Ostroh knížectví Lichtenštejn.

Padla tady dvě zajímavá jména, Karel z Lichtenštejna, Gundakar z Lichtenštejna, to byli bratři. Zároveň nás to přivádí do jedné z nejzajímavějších dob z hlediska Lichtenštejnů v našem prostředí.

Knoz: Před časem jsme se v rámci práce česko-lichtenštejnské komise historiků pokusili zmapovat takzvanou konstrukci rodové paměti – tedy jaký obraz se pokoušejí Lichtenštejnové o sobě vytvořit a naopak, jak jsou nazíráni obecnou veřejností.

V dějinách střední Evropy Lichtenštejnové vystupují kontinuálně, ale objevují se dvě amplitudy jejich nazírání. Ta druhá, veřejnosti známější, je období konce druhé světové války a situace kolem Benešových dekretů, konfiskace lichtenštejnského majetku. Nicméně stejně klíčové je i období kolem roku 1600, období života Karla I. z Lichtenštejna. Ten totiž dovádí lichtenštejnský rod z pozice běžné šlechtické rodiny jižní Moravy a Dolních Rakous, jakých byla v té době celá řada, do pozice knížecí, do pozice českých místokráľů.

Hovoří historička Kateřina Dufková:

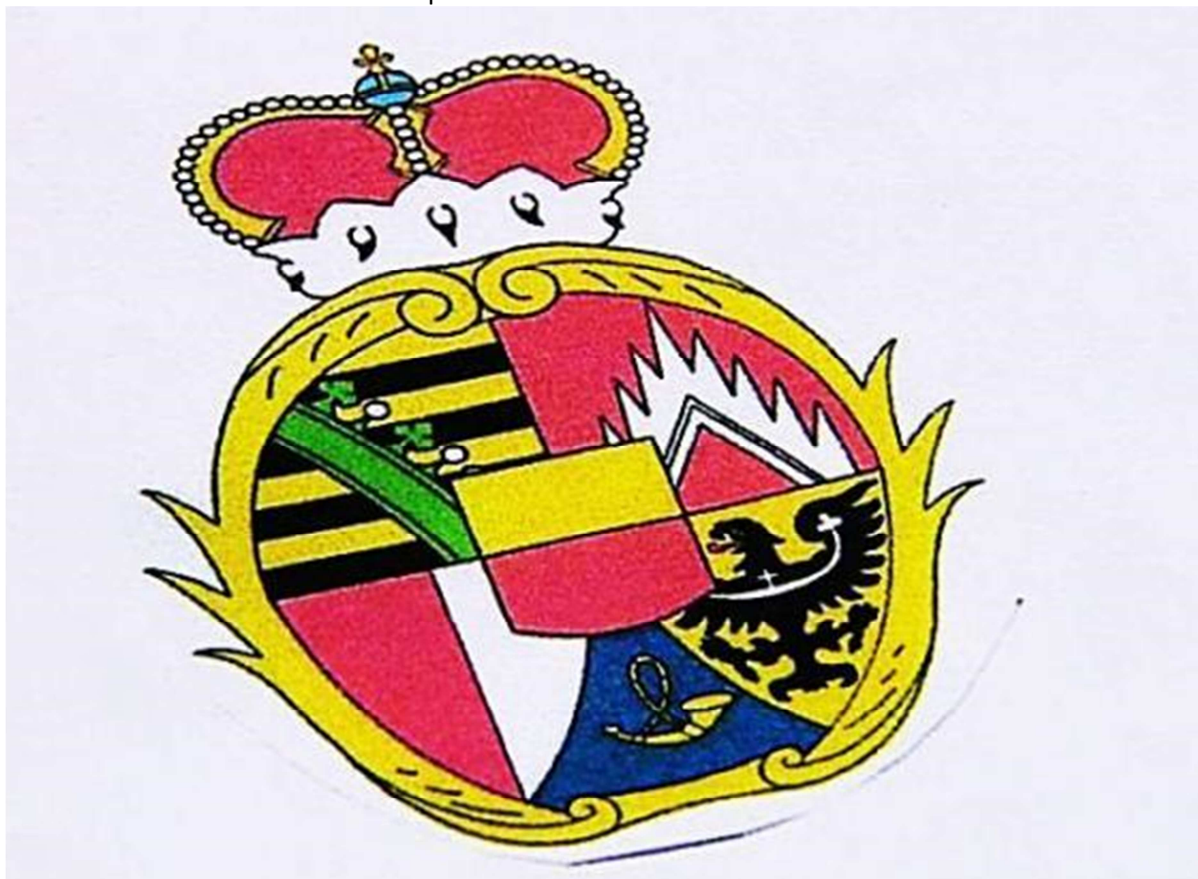
Jan Šembera Černožorský z Boskovic byl moravský šlechtic. Narodil se kolem roku 1543. Byl to jeden z nejzámožnějších moravských šlechticů své doby, renesanční kavalír a také poslední pán z Boskovic. A přestože byl pravděpodobně protestant, nadále podporoval minoritský klášter v Brně, kde byla boskovická hrobka. O jeho náklonnosti k umění pak svědčí především renesanční stavba bučovického zámku.

Jan Šembera byl dvakrát ženatý. Z prvního manželství se Sidonií Schlickovou neměl žádné děti, z druhého manželství s Annou Krajířkou z Krajku měl dvě dcery, Annu Marii a Kateřinu. Byly to poměrně lukrativní dědičky, takže se o ně ucházelo množství nápadníků. Nakonec zvítězil Karel z Lichtenštejna, který si vzal starší Annu Marii. (Kateřina si vzala po smrti svého otce v roce 1597, ale v ten samý rok, Karlova mladšího bratra Maxmiliána.) Karel měl poměrně velké ambice a viděl ve sňatku s boskovickými dědičkami finanční zázemí pro svou další politickou kariéru. Mnoho jeho životopisců proto tento sňatek vysvětluje jako jeho první cílenou finanční operaci.

Převzetí odkazu boskovického rodu, jednoho z nejpřednějších rodů na Moravě, vyzdvihlo Lichtenštejny mezi moravskou, ale i českou šlechtou na přední místa a dodalo jim poměrně velký kredit. Karel si toho byl vědom, a proto si přidal boskovický sedmizubý hřeben do svého erbu. A Šemberovi postavil v minoritském klášteře v Brně výstavní mauzoleum, což by se spíše než jako akt zbožnosti dalo vysvětlovat přiznáním se k boskovickému dědictví.

Můžete vysvětlit, na kterém konkrétním poli lichtenštejnského erbu se projevuje ta návaznost na Boskovice?

Knoz: Vpravo nahoře (správně heraldicky vlevo nahoře) vidíme známý hřeben Tasa z Boskovic, který vychází z pověsti boskovického rodu. Pokud se ale podíváme dále, zjišťujeme, že se v celých dějinách jejich erbu výrazně projevuje právě návaznost na různé rody, s nimiž byli propojeni a o jejichž dědictví se opírali. Je to stejný princip, jako když Habsburkové navazovali na dědictví Babenberků nebo francouzští Bourboni na dědictví Kapetovců.

Původní erb rodu Lichtenštejnů

Ono by bylo možná zajímavé to okomentovat i z hlediska současného lichtenštejnského erbu. Co znamená každé z těch polí?

Županič: Znak se od předchozího liší v několika liniích, především vypuštěním onoho boskovického pole. Stále je tam ale rozvíjena tradice kuenringského dědictví – té zelené routové koruny. Je na něm zdůrazněna příslušnost k habsburské monarchii, respektive ke Slezsku – to je první znak s černou orlicí ve zlatém poli. Ve spodních dvou polích je Opavsko. A ta zvláštní figura, orlice s poprsím a ženskou hlavou, je harpyje, odkaz na římské knížectví Východní Frísko. Trubka v hrotu štítu pak odkazuje na krnovské knížectví, které Karel I. z Lichtenštejna získal po bitvě na Bílé hoře.

Knoz: Karel z Lichtenštejna byl jedním ze šlechticů, kteří přenesli Moravu a střední Evropu od renesance k baroku. On byl současníkem Karla staršího ze Žerotína, jiného významného šlechtice našeho prostoru, a byl i jeho spolužákem na bratrské škole v Ivančicích.

Tím se dostáváme k jednomu z významných atributů tohoto období i Lichtenštejnů vůbec, a to je víra a náboženská příslušnost. Podobně jako u celé řady rakouských rodů 16. století také Lichtenštejnové přistoupili k luteránské víře. Respektive k víře, o které říkáme, že je evangelická a blíží se luteránské.

Tento detail vysvětluje, proč Karel mohl v tom jakémisi nadkonfesním prostředí studovat na vysoké škole, která přináležela jednotě bratrské, aniž by sám byl jejím výrazným příslušníkem. Druhá věc je příslušnost ke stavovskému prostředí, ke šlechtické obci na jižní Moravě. Pokud vejdemo do Rytířského sálu brněnské radnice, mezi erby moravských šlechticů, úředníků, vidíme i erb Karlova otce Hartmana.

Tyto dvě skutečnosti, konfesní příslušnost a politická příslušnost, předurčily, že Lichtenštejn nebyl v žádném případě na Moravě nebo v českých zemích vnímán jako cizorodý prvek, jako cizinec. Karel z Lichtenštejna, na rozdíl od svých mladších bratrů, uměl česky stejně jako německy. Proto mohl velmi aktivně vystupovat v zemských úřadech, kde byla čeština úřední řečí. A proto se na počátku 17. století (po své konverzi ke katolicismu) mohl na jistý čas stát moravským zemským hejtmanem, tedy jakýmsi moravským místokrálem.

Jak to bylo s povýšením Lichtenštejnů do knížecího stavu?

Knoz: Povýšení, ke kterému došlo po roce 1608, souvisí s politickou situací a přivádí Karla do společnosti svého spolužáka Žerotína. Je to doba takzvaného bruderzwistu, sporu mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem Matyášem Habsburským. Stavové z Českého království do něj vstupovali spíše opatrně, zatímco moravští stavové velmi radikálně. A vstoupili do něj právě pod vedením Žerotína a Lichtenštejna, což mimo jiné znamenalo, že v čele odboje byli příslušníci nekatolické šlechty i katolické šlechty.

Samozřejmě po vítězství tohoto odboje ve prospěch Matyáše došlo k povýšení hlav "odbojářů" do určitých úřadů. Na základě listiny Matyáše Habsburského se Karel starší ze Žerotína stal moravským zemským hejtmanem a Karel z Lichtenštejna byl povýšen do knížecího stavu, později mu bylo přidáno opavské knížectví. Z právního hlediska to bylo do značné míry nestandardní, protože k povýšení došlo v době, kdy Matyáš ještě nebyl císařem.

Jak to bylo se vznikem samostatného knížectví Lichtenštejnsko?

Županič: Lichtenštejnsko, nacházející se na okraji Svaté říše římské, v údolí řeky Rýna, stálo dlouho mimo pozornost lichtenštejnského rodu. Na konci 17. století patřilo významnému rodu Hohenembsů, který se ovšem významně zadlužil a byl nucen uvažovat o prodeji svých držav. Problém byl v tom, že přes toto knížectví vedla nesmírně strategicky důležitá takzvaná španělská cesta, která spojovala habsburské državy v Itálii, především Milánko, s Lucemburskem a Nizozemím. A protože existovalo riziko, že se toto území dostane do rukou osob, které nebudou tak blízce navázány na Habsburky jako Hohenembsové, začali se Habsburkové v této otázce angažovat.

První rodinou, která uvažovala o koupi Vaduzu a Schellenbergu (dvou území, která tvoří základ dnešního Knížectví Lichtenštejnsko), byli Valdštejnové. Jenže finanční nároky Hohenembsů převažovaly jejich možnosti. Dál se uvažovalo o rodině Schwarzenberků, ti ale už v říši vlastní knížectví měli. Volba tak padla na Lichtenštejny, kteří sice disponovali knížecím titulem, ale neměli k němu v rámci Svaté říše římské odpovídající postavení. Byli pouze titulárními knížeti, takže neměli právo hlasu a místa na Říšském sněmu. Během dvou transakcí v letech 1699 a 1712 pak Lichtenštejnové získali Schellenberg a Vaduz a také nárok na členství v kolegiu říšských knížat. Datem vzniku svobodného státu nebo říšského knížectví Lichtenštejn je ovšem až rok 1719, kdy bylo z rozhodnutí Karla VI. přeneseno označení Lichtenštejn z panství Moravský Krumlov a Uherský Ostroh právě na porýnská panství, čímž vzniklo 343. říšské knížectví, Lichtenštejn.

Karla z Lichtenštejna, o kterém jsme obsáhle mluvili, lidé znají spíše jako člověka, který předsedal soudnímu tribunálu po Bílé hoře, který odsoudil reprezentanty stavovského odboje ke smrti. Znají ho v souvislosti s mincovním konsorciem, které tady fungovalo po bitvě na Bílé hoře. Ale už méně jsou známí Lichtenštejnové, kteří prosluli jako mecenáši a zvelebovatelé rodových statků, budovatelé celé řady úžasných staveb?

Knoz: Karel z Lichtenštejna byl významným stavebníkem nejen zámků, ale i městských paláců, podporovatelem umění. Například Lichtenštejnský palác na Malostranském náměstí v Praze se během jeho úřadování ve funkci místodržitele v Čechách velmi rozvinul. Koneckonců i tady ve Valticích pracovali nejvýznamnější umělci a architekti. Například Giovanni Maria Filippi, kterého známe z císařských staveb v Praze na Pražském hradě a v podhradí.

V okolí Valtic je celá řada dalších staveb. Můžete některé z nich přiblížit?

Knoz: Aktivita ve vztahu k umění, ke sbírkám, k budování staveb provází Lichtenštejny opět v "long durée" – dlouhém trvání. Například Karlův syn Karel Eusebius z Lichtenštejna nejen podporoval umění, ale sám byl významným umělcem a architektem. Napsal dílo Instrukce o stavbách a na jeho základě budoval zámek v Plumlově. Byť jde pouze o torzo (je to jedno křídlo z původně čtyřkřídle stavby), jde o velmi významnou a zajímavou manýristickou stavbu, srovnatelnou s Černínským palácem v Praze.

Na dvoře Lichtenštejnů na Moravě působili i další významní umělci a následovníci Karla Eusebia. Lichtenštejnové totiž uměli využívat známých umělců, císařských, dvorských, ale uměli nacházet i nové rodiny a nové umělce. Na prahu baroka můžeme mluvit o Giovannim Giacomu Tencalovi nebo o rodině Ernů, která se později zasloužila o vznik "barokní" Moravy i mimo lichtenštejnské dědictví. To se samozřejmě přeneslo i do 19. století a do vytvoření už nikoli barokní, ale postbarokní krajiny na jižní Moravě, kterou obdivujeme dodnes. Vytvářeli ji zahradní a krajinní architekti, ale i architekti, kteří budovali stavby ve valticko-lednickém areálu.

Je evidentní, že Lichtenštejnové se velmi intenzivně věnovali svým statkům na jižní Moravě, ale jak to bylo s Vaduzem?

Županič: Původně byl Vaduz, respektive celé Lichtenštejnské knížectví, takovou třešničkou na dortu, které se Lichtenštejnové příliš nevěnovali. První panující kníže z Lichtenštejna přijel do svého knížectví až v roce 1842, déle než 130 let poté, co se to území dostalo do rukou lichtenštejnského rodu. Bylo tam několik problémů. Správa Lichtenštejnského knížectví byla především relativně náročná, musela být dotována ze samotných lichtenštejnských zdrojů. Zdejší obyvatelstvo se rovněž těšilo poměrně vysoké míře autonomie, což hlavně v 19. století působilo konflikty mezi panujícími knížaty a Lichtenštejnci.

A pak, Lichtenštejnové tam neměli kde bydlet. Prvním sídlem, na kterém mohli pobývat, byl hrad Gutenfels, rekonstruovaný až na začátku 20. století. Ale skutečně reprezentativní sídlo získali až po rekonstrukci hradu ve Vaduz v roce 1914. Na Vaduzu ale skutečně nesídlili. Původně tam bylo muzeum. Až teprve Kníže František Josef II. tam z Valtic přesunul svou rezidenci v roce 1938 v souvislosti s komplikovanou politickou a hospodářskou situací ve střední Evropě.

Vysvětlili jsme, proč je identita v případě Lichtenštejnů širší, proč ji nejde vztáhnout na jednu zemi nebo národnost. Právě problém s identitou se ovšem silně projevil po roce 1945 v souvislosti s konfiskací lichtenštejnského majetku?

Županič: Lichtenštejnové představovali světovou kuriozitu. Panující kníže z Lichtenštejna, který byl hlavou samostatného státu, byl od 60. let 19. století zároveň dědičným členem rakouské panské sněmovny. Je to, jako by belgický král byl členem britské Sněmovny lordů. Lichtenštejnové tedy byli velmi úzce spojeni s Habsburky.

Toto propojení a aktivity Karla z Lichtenštejna a jeho bratrů po Bílé hoře pak byly důvodem jisté perzekuce po roce 1918. Československý stát se budoval pod mnoha hesly a jedním z nich bylo "Odčiníme Bílou horu". V té souvislosti probíhaly diskuse o pozemkové reformě, o jejím rozsahu a významu. Jedním z hlavních odpůrců tohoto kroku byl například historik Josef Pekař, ovšem i ten připouštěl jedinou výjimku, a to byli právě Lichtenštejnové.

Problém byl, že 40 procent lichtenštejnského majetku spadalo do fáze po Bílé hoře, tedy že byl získán během pobělohorských konfiskací. Lichtenštejnové se proti tomu kroku velmi ostře bránili, protože na základě rakouského zákona z roku 1893, který ale nebyl do československého právního řádu přijat, činila část lichtenštejnského majetku v Československu zákonnou dotací prostředků knížectví Lichtenštejnů. Z tohoto pohledu by se jednalo o konfiskaci majetku cizího státu. Československá vláda na to nepřistoupila a na majetku Lichtenštejnů provedla pozemkovou reformu. Asi ze 160.000 hektarů bylo zabaveno přibližně 91.500 hektarů.

Za druhé světové války byla situace Lichtenštejnů velmi komplikovaná. K navázání prvních diplomatických styků s Československem došlo už po Mnichovu, v éře druhé republiky, ovšem doba určitého smíření končí se vznikem protektorátu. Období druhé světové války a poválečného vývoje se podrobně věnoval kolega Horčíčka z Univerzity Karlovy, kterému se podařilo objasnit několik základních problémů.

Lichtenštejnové, přestože jim to později bylo vytýkáno, nezasahovali na svých územích proti svým českým zaměstnancům. Naopak je finančně podporovali, chránili před tlakem okupačních úřadů a tak dále. Na druhé straně panující kníže František Josef II. profitoval ze spolupráce s nacistickými úřady. Ať už šlo o jeho pokus o revizi první pozemkové reformy nebo o nákup arizovaného majetku – především průmyslových závodů, ale i některých starožitností. Tyto záležitosti ale nebyly po roce 1945 brány v úvahu. Lichtenštejnský majetek byl zkonfiskován na základě Benešových dekretů, kdy byli Lichtenštejnové prohlášeni za Němce.

Československo vycházelo ze sčítání lidu z roku 1930. Jak ovšem ukázal právní zástupce lichtenštejnské strany, panující kníže František Josef II. a jeho otec se v době sčítání vůbec nenacházeli v domovské obci, ve Velkých Losínách. Sčítací archy za ně v rozporu se zákonem vyplnil správce, takže tyto archy nemají žádnou výpovědní hodnotu. Naopak ve Velkých Losínách bylo známo, že kníže a jeho otec se považují za obyvatele Lichtenštejnského knížectví a udávají lichtenštejnskou národnost.

Československo ale vystupovalo proti všem lichtenštejnským občanům, nejen proti knížeti z Lichtenštejna. A v tom byl pochopitelně trošičku problém. Na jedné straně tady totiž byl Žid, baron Koenigswarter, kterému za druhé světové války lichtenštejnská národnost zachránila život a majetek. A na druhé straně známá osoba sudetoněmeckého hnutí, princ Hohenlohe, známý z Runcimanovy mise, který na počátku 20. let získal také lichtenštejnské občanství. Všechny tyto osoby byly zahrnuty pod Benešovy dekrety, a aniž bylo bráno v úvahu, že se jedná o obyvatele neutrálního státu, byl jim zkonfiskován majetek.

Knoz: Konfiskace z roku 1945 na základě Benešových dekretů, nejsou první konfiskace, které Lichtenštejnský rod postihly. Podobně jako jiní katoličtí šlechtici, třeba Albrecht z Valdštejna, nebo instituce, jako bylo olomoucké biskupství, byli konfiskováni i roku 1619 během stavovského povstání. Některé zisky Lichtenštejnů po Bílé hoře tak vlastně nejsou zisky z konfiskací, ale restituce a kompenzace za ztráty v průběhu povstání a honoráře za úřední činnost, kterou Karel I. z Lichtenštejna panovníkovi poskytoval.

Další věc je, že Lichtenštejnové, možná více než jiné šlechtické rody, byli svým uvažováním o světě vedeni k potřebě starat se o svůj pozemkový majetek. Proto nemůžeme být překvapeni, že konfiskace jejich území je trápí více než představitelé jiných rodů.

Takže se domníváte, že to i nadále bude předmětem diskuse mezi Českou republikou a Lichtenštejnem a že to je záležitost, která bude pokračovat a bude dál nějakým způsobem ještě řešena?

Knoz: Pokud jde o podepsání dohody o diplomatických stycích, otázka majetku není do této dohody zařazena.

Jako historikové se zabýváme především tím, co bylo, a na rodinu Lichtenštejnů pohlížíme v širokém kontextu. Ty úvahy jdou i směrem na vztah, co Lichtenštejnové skutečně dělali a jaký obraz o nich byl

sekundárně vytvořen, což je možná ještě důležitější. Pro nás historiky nemůže existovat žádné tabu, a proto nejsou tabu ani otázky jejich pozemkového majetku a nejnovějších dějin, které spoluurčují podobu střední Evropy.

(redakčně kráceno)